

EL MICROSCOPI DE MAZZI

per

Ferran Garcia-Oliver

Dolents temps per a les síntesis històriques. Molts en desconfien, d'altres se'n senten insegurs, fins els mateixos marxistes. Costa pair la ingent producció medievalista, però més encara harmonitzar-ne els resultats des de pressupòsits de la més oberta interdisciplinarietat. Sembla com si el progrés en aquesta ciència social es desplaçàs cap a espais marginals, cap a fenòmens ideològics i d'interiorització social. Hi ha l'ànsia d'artigar camps verges o superficialment profanats per treballs d'autèntica aventura científica. Col·lectius tradicionalment silenciats han estat, així, rescatats i el mercat editorial s'ha omplert de marginats, d'homosexuals, de dones, de camperols, en fi, de grups i individus oprimits, "minoritzats", els comportaments dels quals esquerden les pautes de cultura establides. Cada vegada més el professional s'interessa per les formes i la freqüència de la desviació perquè, en tant que índexs de malestar social i d'anticonformisme respecte als valors dominants, permeten copsar la intensitat dels moviments de sensibilització i desestabilització col·lectives. Maria Serena Mazzi començà a parlar en 1983, junt amb Sergi Raveggi, de la "dimensió privada de la història", de protagonistes insòlits i d'objectes insignificants: *Gli uomini e le cose* és un itinerari original i fascinant pels camps toscans del Quatrecent. Les seues posteriors indagacions sobre les classes subalternes la convertiren en la persona idònia per al "Col·loqui internacional d'història local" que, sota el nom de *L'Espai Viscut*, se celebrà a primeries de novembre de 1988 a València, per a intervenir en la sessió que girava entorn dels subjectes dels espais historiables, els actors dels àmbits de vida.

A les onze en punt, amb una puntualitat exquisida, europea, arribà al Palau de l'Scala, seu del Col·loqui. El somrís que m'adreçà, franc i farcit de complicitats amigables, fongué el neguit que em corsecava d'ençà havia concertat amb ella aquesta entrevista. De seguida ens traslladarem a la immediata Plaça de la Verge per tal d'aprofitar l'esplèn-

did matí tardoral. M'encantà el seu italià elegant i senzill, modulats per una veu sòlida i agradable, tot acompanyat d'uns moviments lleus i ondulants de les mans, petites i blanquíssimes, mans d'arxius i pergamins.

—No crec en una primacia de la medievalística italiana —insistí en el tema que portàvem estona comentant, a propòsit de la meua consideració de l'escola italiana com un paradigma europeu, per a afegir de seguida: —És innegable, però, que en un cert moment França ostentava la supremacia cultural, i reconec que jo mateixa vaig estar impressionada per la rica i nombrosa producció historiogràfica tant a través d'historiadors individuals com a través del grup dels *Annales*.

Fins a cert punt em desconcertà aquesta modèstia. Esperava un pronunciament enèrgic contra l'arrogància francesa, contra el complex de superioritat de la historiografia de l'Hexàgon, contra l'hegemonia de la *Nouvelle Histoire*. Havia menat el diàleg de forma que esclatàs la reivindicació transalpina. ¿O és que noms com Querubini, Pinto, Piccini, Tabacco, Montanari, Comba o Settia han irromput en la medievalística occidental per atzar? ¿No han elaborat, al capdavant, un discurs singular, que a causa de la meridionalitat geogràfica, el filtre de l'idioma i l'escassa circulació d'experiències nacionals ha trobat molts més obstacles que el gal·lic per a la seua difusió?

—Admet —em confessà a la fi— que la historiografia italiana ha traçat pautes de treball prou originals. I això gràcies a la confluència d'interessos i a la mescla harmònica entre tradició, on no podem oblidar el mestratge d'Elio Conti, i la innovació, que inclou la renovació del marxisme. Si, per una part, l'atenció prestada al paisatge agrari i als camperols connecta amb el missatge francès, per l'altra l'atracció pels fenòmens polítics, pel tema del poder i el de la formació de l'estat, conformen unes esferes d'investigació típicament italianes.

—Però fins i tot —vaig tornar a la càrrega— en les parcel·les d'investigació artigades al Sud dels Alps i especialment a la Toscana, que em sembla que hi ocupa una posició capdavantera, s'aprecia una mena d'"humilitat" en les seues propostes, en el sentit que s'hi va amb molta cura d'elevat els models regionals a categories generals. Guy Bois, que aquests dies es troba entre nosaltres, des del seu observatori normand n'elaborà un, de model, amb pretensions de "central" i "universal".

La resposta de Maria Serena no fou immediata. Cercà a dins la seua bossa de pell unes ulleres de sol. Se les col·locà pausadament, seguí

amb l'esguard el vol d'uns coloms juganers i, al cap d'uns segons eterns, va respondre:

—N'estic completament d'acord. Potser no es tracta tant d'un discurs construït amb humilitat com passat a través del sedàs del pragmatisme. Una prudència, a més, que no és incompatible amb el desig, amb la necessitat, d'ultrapassar l'àmbit de la microanàlisi. Aquesta cautela, lligada en certa manera a l'escepticisme italià, em sembla positiva. Però pot derivar en una situació negativa, com ara la dificultat present en molts medievalistes italians per a generalitzar, per a teoritzar, tot i la confecció de treballs molt ben acabats, però distants dels models subministrats per la historiografia més actual.

—Aquest virus —la vaig interrompre— ens afecta a tots.

—És possible.

—No és més que “el cansament de les estructures”...

—Convindràs amb mi que ha estat, en part, una reacció davant les abusives interpretacions generals, davant els models globalitzadors capaços d'explicar, per exemple, la gènesi, la consolidació i la decadència del feudalisme, o el fenomen del creixement urbà.

—Però allò que els historiadors de les dècades dels seixanta i setanta cercaven amb deler, la “història total”, s'ha convertit en un ideal irrealitzable, un horitzó cobejat i alhora impossible, fonedís com un miratge. Per contra, assistim a tal fragmentació del quefer historiogràfic, i em pregunte si no ens juguem la mateixa condició de ciència social des que sovinteja alarmantment la idea de la inversemblança de bastir models concernents a la totalitat social.

—És veritat —intervingué ara Mazzi— que no deixa de ser incòmoda la multiplicació de les àrees d'especialització: cultura material, demografia històrica, estructures familiars, religiositat popular, marginalitat, criminalitat..., en la mesura que provoca la ineludible dispersió i atomització del discurs. Però també possibilita una millor verificació singularitzada dels mecanismes de cadascun dels fenòmens analitzats. Aquesta qüestió ens retorna a un dels problemes debatuts aquests dies al Col·loqui: com passar del particular al general. I tot-hom s'ha convençut que entre microhistòria i macrohistòria no existeix cap contradicció, ambdues són necessàries i complementàries.

—Recorde aquella justa idea de Hobsbawm quan deia, replicant Stone, que tant fa contemplar pel microscopi com pel telescopi. Sabedors que estudiem el mateix univers, l'opció entre microcosmos o macrocosmos serà un problema de selecció de la tècnica adequada.

—O el que és el mateix, l'avanç cap a una història integral no ha de significar l'anul·lació de les especialitzacions —tancà la discussió la investigadora toscana, traient-se de nou les ulleres.

El protagonisme historiogràfic de les classes subalternes

I així és, perquè conceptes com ara marginalitat, criminalitat o pobresa, cada vegada més atrauen l'atenció de l'historiador i captiven l'interès del profà. Un dels mèrits de la medievalística de les dues darreres dècades ha consistit a rescatar del silenci les accions, els comportaments i les manifestacions de les classes subalternes. Ara bé, l'abundant producció que descriu aquest món submergit sembla respondre a una curiositat encara no massa ben explicada pels investigadors. No és cap coincidència, tanmateix, que l'allau es produeixi just quan percebem la descomposició social de les democràcies europees, impossibilitats d'absorbir i d'integrar amplis sectors, i el resultat el veiem dia a dia sota la inquietant fesomia de desarrelats, aturats, marginats, pobres, afectats de S.I.D.A..., amb una especial incidència sobre el jovent.

Maria Serena se sentí més a gust en un tema que li ha consumit moltes hores de treball. Ara parlà amb més desimboltura, les idees sorgiren amb menys filtres, els mots els pronuncià amb més passió, com delataren el seus ulls espurnejants:

—Si és cert —remarcà mirant-me de fit a fit— que cerquem en el passat respostes o exemples a problemes del moment present, no ho és menys que transportem cap al passat les preocupacions que ens assalten. Per això no podem eludir aquest “problema inquietant”, com tu dius, el de l'emergència de grups cada volta més nombrosos de desarrelats. Hi ha, per altra banda, una tradició historiogràfica que compta ja amb una pila d'anys i que s'ha anat engrossint a partir d'aportacions tan dissemblants com el positivisme, l'antropologia, la sociologia i, sobretot, el marxisme. En definitiva, les transformacions culturals historiogràfiques guarden una estreta relació amb les mutacions econòmiques i polítiques. D'ací que l'atenció a fenòmens com el de la pobresa i la marginalitat, que, insistesc, no és nova, potser s'ha modificat perquè el contingut, el rostre i les causes d'aquest preocupant problema ara mateix són ben diferents als d'una o dues dècades abans. Nosaltres som fills del nostre temps.

...*Siamo figli del nostro tempo...* La musicalitat italiana d'aquesta frase, pronunciada sense gens d'afectació, em segrestà per uns moments

l'atenció. Vaig teixir fugaces imatges d'una dona nascuda en 1945 a Perugia, al si d'una família benestant amb avantpassats camperols. Temps difícils, de fam i estraperlo, d'una guerra sagnant encara viva, d'un país esquarterat pel feixisme. No sé com, però l'eco de les paraules de Maria Serena ressonaven en mi com a dins d'un pou, i em transportaven als turons de Pavese, al dolor d'Ungaretti, a l'esperpent de Fellini.

—Més intrincat és arribar a captar el rostre d'aquest univers angoiat a través d'uns testimoniatges fragmentaris i escassos de les societats de fa cinc-cents anys —m'advertí amb un to més vehement que em retornà a la realitat. I quan se'n té l'oportunitat t'adones de la incertesa, de la sort oscil·lant, que presideix la vida de les classes subalternes, potser més dramàticament que ara. Els fragments d'història individual dels camperols florentins del Quatrecentos ordeixen unes relacions socials presidides per la inestabilitat i també per la "inquietud", un microcosmos econòmic vacil·lant travessat per innumbrables perills que porten a la fugida, a l'endeutament, al devorament del dot, al viatge sense retorn cap a la pobresa més crua.

—Amb tot, em sembla —vaig gosar d'intervenir-hi— que el terme "marginalitat" presenta l'ambigüitat d'abraçar situacions ben diverses, com la dels rufians, pobres, jueus, moros, heretges, invàlids, prostitutes... En fi, una nòmina bigarradíssima entre la qual cal no menystenir els qui viuen al marge del treball, *per campare la vita*, bo i fent servir l'expressió que heu encunyat en un article recent.

—Així és, i per això és necessari precisar-ne el significat abans d'abordar qualsevol investigació. En aquest sentit caldria conceptualitzar la marginalitat, no una categoria social sinó una condició social no irreversible, composta per una massa heterogènia de gent que ultrapassa els límits de tolerabilitat de les societats tardomedievals, tenint present que els sistemes d'exclusió i els graus de tolerància varien amb el temps i segons la col·lectivitat que analitzem. Els qui viuen al marge del treball presenten uns contorns més difusos, menys estructurats que els grups marginats permanentment. Individus que només treballen ocasionalment, per als qui la supervivència diària és una incògnita, obligats sovint a viure de l'almoina i la caritat i, per tant, amb moltes possibilitats per a travessar la frontera del vagabundatge constant i la criminalitat.

—Supose que no podem assimilar aquests treballadors marginals amb el sector de l'artesanat organitzat a l'interior de les corporacions d'oficis,

aquells que disposen del seu taller i dels seus instruments de treball i, especialment, els treballadors ultraqualificats, tots els quals gaudeixen d'una situació laboral privilegiada.

—Sense cap mena de dubte —va assentir just en el moment que una dona gitana se'ns va acostar per demanar-nos almoïna amb un cartell a les mans on anunciava la seua condició de mare prolífica i vídua, i es creava una situació incòmoda davant la presència viva de la marginalitat. Encara que —prosseguí Mazzi— en certa manera tot el món del treball gira entorn dels marges, per la precarietat de l'existència, per la discontinuïtat, per la dispersió, per la parcel·lació dels innombrables oficis. La mateixa organització del treball, les relacions de producció, la reserva permanent de mà d'obra desqualificada, tot plegat crea les condicions idònies per a l'existència d'una població fluctuant entre ocupació, subocupació i desocupació.

—Una massa de gent que sols pot oferir la seua pròpia força de treball, els seus braços, sotmesa a una explotació lacerant quan té sort de llogar-se, i, quan no, es veu empesa a la recerca dramàtica de feina en un mercat laboral desestructurat, dominat per la contractació diària o estacional.

En disposar-se a repondre'm, passà per la nostra vora un nodrit grup d'escolars que la distragué. Uns escridassaven, altres corrien entre bromes i gresca, pocs comentaven, en castellà, les impressions de la visita al Palau de la Generalitat que teníem a la nostra esquena. Un ventijol cargolà la cabellera rossa de Maria Serena, modelant un rostre més juvenil, amb una aura de misteri darrere les ulleres fumades. S'estremí un poc per la ràfega fresqueta i, duent-se la mà a la gola a manera de protecció, em féu avinent:

—Et posaré un exemple referit a les condicions laborals. L'endemà de la Pesta Negra, Bolonya visqué, com pertot arreu, una conjuntura favorable per a la millora dels assalariats, derivat del brusc descens de la població i de la paral·lela major capacitat contractual. Doncs bé, contràriament al que creiem, aquests avantatges foren efímers, duraren molt poc temps. Però sobretot, l'avanç no ho fou tant en forma d'augment dels sous com en la forma de contractació, ja que els treballadors reeixiren a obtenir contractes anuals, amb un major marge de seguretat i regularitat de percepció dels salaris, per damunt de la incertesa i de la precarietat diàries.

El temps passà de pressa. Ambdós desitjàvem escoltar Giovanni Levi, que havia animat els debats del Col·loqui i les xerrades informals de

taula i pubs nocturns. Levi, amb un aire Luccio Dalla, mordaç i afecionat a la caricatura *bic* negre punta fina dels ponents, contrastava amb Rinaldo Comba, el tercer as del trio d'italians que vingueren a València, esvelt i elegant, d'ulls de nen picardell. Això no obstant, ens trobàvem a gust, interessant-nos mútuament per les recerques dels nostres respectius països sobre les classes subalternes. La conversa relliscà cap a les dones i els grups d'edat, vells i infants, una marginació afegida entre els marginats.

—Són —vaig intervenir-hi— la categoria sotmesa a major risc, com diríem en Medicina. Dones que assisteixen un malalt, una partera, que filen per a un altre, que agranen la casa del veí per uns pocs sous..., que arriben a prostituir-se elles i les seues filles per la falsa promesa d'un dot, com quedà reflectit en un procés terrible engegat a Barcelona en 1410.

I conclogué Mazzi:

—Xiquets que duen missatges per una fruita, xiquetes que ajuden a fer el menjar per un tros de pa... En definitiva, totes les diverses situacions d'impotència i fragilitat, creades arran d'una ruptura dels nuclis familiars, disgregats per les pestes i les emigracions. La precarietat afectiva, la inestabilitat laboral situa tots aquests personatges en la frontera, en la cruïlla de les pautes socials admeses i rebujables. Molts dels gestos violents, moltes de les expressions violentes, són el signe inequívoc d'una clara inadaptació; els seus petits lladronicis no són més que la solució extrema per a la supervivència. Llavors els trobem en les fonts criminals i, per tant, el pas definitiu s'ha acomplit, la transformació del treballador marginal en element socialment perillós, que cal castigar i ara ja marginar per complet.

Marxàrem de seguida cap al Col·loqui, mentre exhauríem engrunes de temes que mereixien major profunditat. La serenitat que inspirava la seua mirada serena, la serenor del seu escandit caminar per l'interior del Palu de l'Scala, em féu recordar perfils femenins de la Florència dels Medici. No em costà gens representar-me així la Maria Serena Mazzi. ¿O no és lícit a l'historiador fer ús de la imaginació?

València, 8 de novembre, 1988.